

הנקברין אפרם אסור והנשרפין אפרם מותר

תלמוד בבלי מסכת תמורה דף לד עמוד א

כל הנקברין לא ישרפו, וכל הנשרפין לא יקברו, ר' יהודה אומר: אם רצה להחמיר על עצמו לשרוף את הנקברין רשאי, אמרו לו: אינו מותר לשנות. ואלו הן הנשרפין. אמר מר: חמץ בפסח ישרף. סתם לן תנא כר' יהודה, דאמר: אין ביעור חמץ אלא שרפה.

כל הנקברין לא ישרפו כו'. מ"ט? משום דנקברין אפרן אסור, ונשרפין אפרן מותר

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ג הלכה יא

כיצד ביעור חמץ שורפו או פורר וזורה לרוח או זורקו לים, ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה הרי זה מפררו ואחר כך זורקו לים, ואם שרפו קודם שעה ששית הרי זה מותר ליהנות בפחמין שלו בתוך הפסח, אבל אם שרפו משעה ששית ולמעלה הואיל והוא אסור בהנייה הרי זה לא יסיק בו תנור וכירים ולא יאפה בו ולא יבשל בו, ואם אפה או בשל אותה הפת ואותו התבשיל אסור בהנייה, וכן הפחמין שלו אסורין בהנייה הואיל ושרפו אחר שנאסר בהנייה.

הרמב"ם כאן פוסק כרבנן¹, שביעור חמץ בכל דבר, או שריפה או זריקה לים- דהיינו קבורה, וכן כותב שאסור ליהנות מהפחמים, וכתב הטור² שהרמב"ם פוסק שאסור ליהנות בפחמין. כי הוא פוסק שחמץ הוא מהנקברין שאפרן אסור.

1 תלמוד בבלי מסכת פסחים דף כא עמוד א

רבי יהודה אומר: אין ביעור חמץ אלא שריפה, וחכמים אומרים: אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים.

2 טור אורח חיים סימן תמה

רבי יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה ורש"י פוסק כוותיה וכן בספר המצות והגאונים פסקו כחכמים דאמרי מפרר וזורה לרוח או מטיל לים פירוש גם יפרר כשיזרוק לים ולא ישליכנו שם שלם וכ"כ הרמב"ם ז"ל.

אבל ליהנות באפרו אחר ששרפו זה תלוי בפלוגתא דר"י ורבנן לרבי יהודה שהוא בשריפה מותר דקיימא לן כל הנשרפין אפרן מותר ולרבנן אסור דכל הנקברין אפרן אסור ואם בישל בו תבשיל או אפה בו פת לר"י שאפרו מותר אין התבשיל או הפת אסורין אלא אם כן נאפה הפת ונתבשל התבשיל בעוד גוף החמץ קיים או הגחלים לוחשות אבל אם כבו מותרין ולרבנן שאפרו אסור אסורים בכל ענין והרמב"ם ז"ל כתב סתם ואם אפה בו פת או בישל בו תבשיל אסורין והוא הולך לשיטתו שפוסק כחכמים:

ומקור לדברי הטור שהנקברין אפרם אסור, בגמ' תמורה. אלא ששם במשנה נאמר כי אין לשרוף את הנקברין, והסיבה, אומרת הגמ', וכך מסביר רש"י³ שאין לשרוף את הנקברים, שאפרם אסור. היות והנשרפין אפרם מותר, חוששים שאם ישרוף את הנקברים, שמא יהנה מאפרן,

וא"כ, הקשה המ"א⁴, אם הרמב"ם, פוסק שחמץ הוא מהנקברין, וכן כותב הטור, שהסיבה שכתב הרמב"ם שאסור ליהנות מהגחלים, כי חמץ הוא מהנקברין, ואיך כתב שמותר לשרוף את החמץ, הרי המשנה אומרת שהנקברין לא ישרפו, וכן פסק הרמב"ם עצמו⁵?

ומתוך המ"א שבאמת לדעת הרמב"ם כוונת המשנה שכותבת שלא ישרוף את הנקברין, הכוונה שלא יהנה באפרן כדין הנשרפין, אלא אם שרפן, חייב לקבור את האפר. ודבריו תמוהים.

והערוך השולחן הביא גם הוא את השאלה על הרמב"ם, ומחדש, על פי דברי התוס' בתמורה, שאומר, כי הסיבה שהנשרפים אפרם מותר היא, כי בשריפתם נעשתה מצוותם. ולכן לדעתו, של בעל ערוך השולחן, אם ביעור חמץ, השבתתו, בכל דבר, בין בקבורה בין בשריפה בין בזריקתו לים, הרי קבורתו היא קיום מצוותו, ולכן גם אפר החמץ שנקבר מותר⁶.

3 רש"י מסכת תמורה דף לד עמוד א

ונקברין לא ישרפו - בגמ' מפרש טעמא.
מ"ט - נקברין לא ישרפו משום דנקברים אפרן אסור ואתו למישריאי.

4 מגן אברהם אורח חיים סימן תמה ס"ק א

שורפו - בגמ' דידן גרסי' וחכ"א אף מפרר כו' ודאי שריפה עדיף אלא דאף מפרר דיו (ב"ח) אבל גירס' הרי"ף והרא"ש וחכ"א מפרר וכו' משמע דוקא מפרר וכ"מ בטור שכל דלרבנן ה"ל מהנקברים שאפרן אסור ותנן בסוף תמורה דכל הנקברי' לא ישרפו דגזרי' שמא יבואו ליהנות באפרן ותימה על הרמב"ם שפסק שאפרו אסור ואפ"ה פסק שמות' לשרפו ובסוף ה' פסולי המוקדשין פסק דכל הנקברין לא ישרפו שאע"פ שהוא מחמץ בשריפתן הרי היקל באפרן שאפר הנקברין אסור עכ"ל ואפשר דה"ק לא ישרוף לנהוג בו דין נשרפין להיות נהנה באפרן אבל אם רצו לשרפו שלא ליהנות באפרו שרי ולא גזרי' שמא יהנה באפרו וכ"כ מהרי"ל שורפו וקובר הפחמין:

5 רמב"ם הלכות פסולי המוקדשין פרק יט הלכה יד

כל הנשרפין לא יקברו, וכן כל הנקברים לא ישרפו, שאע"פ שהוא מחמיר בשריפתו הרי הקל באפרן, שאפר הנקברים אסור.

⁶ וגם הרמב"ם שפסק כחכמים ופסק שמותר לשרוף החמץ שכתב בפ"ג דין י"א כיצד ביעור חמץ שורפו או פוררו וכו' ואיך מותר לשרופו והרי אפרו אסור ולכן יש מי שכתב דבאמת כוונתו שיהיה מלהשתמש באפרו [מג"א סק"א]:

אמנם באמת א"צ לזה ובחמץ לא שייך זה דהנה התוס' בתמורה שם דקדקו למה באמת נקברים אפרן אסור ונשרפין אפרן מותר וכתבו דנשרפין כיון שצותה התורה לשרופן נתקיימה מצותה והלך האיסור אבל הנקברים נמשך האיסור לעולם ע"ש והשתא בחמץ גם בקבורה נתקיימה המצוה דתשביתו וא"כ שוב אפרן מותר.

אולם תימה על דבריו, שהרי הרמב"ם בעצמו כותב שאסור להנות בגחלתו. ולדבריו צריך להיות מותר ליהנות בגחלים. וכן כתב הטור כי הרמב"ם פוסק שהחמץ מהנקברים ואפרם אסור.

עוד יש לשאול על הרמב"ם, אם הוא סובר כדברי הטור, שחמץ בפסח הוא מהנקברין, למה לא מנה את חמץ בפסח בין הנקברין, מה עוד שהגמ' בתמורה בעצמה מונה חמץ בפסח בין הנשרפים, והגמ' אומרת שהתנא סובר כר"י שחמץ בפסח בשריפה, ואם הרמב"ם פוסק כרבנן, היה עליו למנות חמץ בין הנקברין.

רמב"ם הלכות פסולי המוקדשין פרק יט הלכה י

אלו הן הנשרפים: בשר קדש שנטמא או נותר או נפסל, וכן המנחה שנטמא או נפסלה או נותרה, ואשם תלוי שנודע לו שלא חטא קודם שנזרק דמו וחטאת העוף הבאה על הספק, ושער נזיר טהור, והערלה וכלאי הכרם, ודבר שאין דרכו להשרף כגון משקין של ערלה ושל כלאי הכרם הרי אלו יקברו.

הלכה יא

ואלו הם הנקברים: קדשים שמתו בין קדשי מזבח בין קדשי בדק הבית, וקדשים שהפילו נפל, הפילו שליא תקבר, ושור הנסקל, ועגלה ערופה, וצפורי מצורע, ושיער נזיר טמא, ופטר חמור, ובשר בחלב, וחולין שנשחטו בעזרה.

ההבדל בין הנקברין שאפרן אסור לנשרפין שאפרן מותר, משמע מהתוס' בתמורה⁷, שיש הבדל בין איסורי הנאה שמצוותן בשריפה, לאלו שדינם בקבורה או בכילוי בדרך אחרת. כי איסורי הנאה שמצוותן בשריפה, הרי התורה ציוותה לשרוף אותם, ומימילא כאשר נשרפו, נעשתה המצווה, והאפר אינו אסור בהנאה, אולם באלו שדינם בקבורה, אין בתורה מצווה לקוברן, אלא חכמים ציוו לקוברן שלא יכשל בהם, ומימילא הם נשארים איסורי הנאה גם כאשר נעשו אפר.

והקשה השפת אמת⁸ והרע"א על המשניות. אם כפי דברי התוס' למה כתב רש"י⁹ שהנשרפים לא יקברו שמא יהנה בו אדם, היה צריך לומר שהנשרפין לא יקברו, כי יש לקיים בהם מצוות שריפה.

7 תוספות מסכת תמורה דף לג עמוד ב

הנשרפין אפרן מותר ונקברים אפרן אסור - צריך עיון טעמא מאי ואומר מורי הרמ"ר דנשרפין כיון שצוה הכתוב לשרוף אחר שעשה כאילו נעשית מצותו ואין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו ה"נ כיון שנעשית מצותו הלך אסוריה והא דאמר אשירה אסורה לעולם אף על פי שהזיקה הכתוב לשרופה (דברים יב) היינו משום דכתיב (שם יג) לא ידבק בידך מאומה מן החרם אבל הנקברין דלא הטעין הכתוב לשרוף משוך איסורייהו לעולם.

8 שפת אמת מסכת תמורה דף לד עמוד א

שם במשנה כל הנשרפים לא יקברו פרש"י שמא יהנה בו אדם וא"י למה לי' טעם זה הלא הנשרפין מדאורייתא בשריפה ואסור לשנות מצות התורה [וכן תמה הגרעק"א במשניות]:

במחלוקת ר' יהודה ורבנן לגבי ביעור חמץ בשריפה או בכל דבר, יש מחלוקת גדולה בין רש"י לתוס', שהרי הגמ' אומרת, שר' יהודה האומר אין ביעור חמץ אלא שריפה, כוונתו רק שלא בשעת ביעורו, אבל בשעת ביעורו מודה לחכמים שביעורו בכל דבר, ונחלקו רש"י ותס' מה הכוונה בשעת ביעורו.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף יב עמוד ב

רבי מאיר אומר: אוכלים כל חמש, ושורפין בתחלת שש. רבי יהודה אומר: אוכלין כל ארבע, ותולין כל חמש, ושורפין בתחילת שש.

ורבא אמר: רבי יהודה לטעמיה, דאמר: אין ביעור חמץ אלא שריפה, ויהבו ליה רבנן שעה אחת ללקוט בה עצים.

איתביה רבינא לרבא, אמר רבי יהודה: אימתי שלא בשעת ביעורו, אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר!

ר' יהודה לומד שאין ביעור חמץ אלא שריפה, מנותר, דהיינו מה שהתורה אומרת "תשביתו" הכוונה שחייב בשריפה. ואילו רבנן סוברים שהתורה אומרת "תשביתו", בכל צורה שהיא. והשאלה היא, מתי הזמן הזה שעליו אומרת התורה "תשביתו", האם לפני זמן שאסור בהנאה, לפני שעה שביעית יש להשבית את החמץ. או משעה שאסור בהנאה, דהיינו משעה שביעית.

רש"י מסביר¹⁰, שכוונת הגמ' "שלא בשעת ביעורו", שר' יהודה מחייב דווקא לשרוף את החמץ הכוונה בשעה שישית, לפני זמן האיסור. ורבנן אסרו לאכול חמץ משעה שישית, כדי שיבערו לפני שעה שביעית שאסור בהנאה מדאורייתא. אבל משעה שביעית שאסור בהנאה מדאורייתא, אין דין מיוחד בשריפה, אלא ככל איסורי הנאה, השבתתו בכל דבר.

9 רש"י מסכת תמורה דף לד עמוד א

כל הנשרפין לא יקברו - דלמא אתי איניש ואשכח להו ואכיל להו.

10 רש"י מסכת פסחים דף יב עמוד ב

ר' יהודה לטעמיה, דאמר באידך פירקין (פסחים כא, א): אין ביעור חמץ אלא שריפה, הילכך אסרו רבנן באכילתו כדי שיהא לו פנאי ללקט עצים בינתיים, ואי שרית ליה כל חמש - אינו נזכר, אבל עכשיו דתלי ליה - רמי אנפשיה ומדכר ללקט.

אימתי - אני אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה. שלא בשעת ביעורו - בתחילת שש וכל שש, דאכתי מדאורייתא שרי, אבל בשעת ביעורו, בשבע שהוא מוזהר מן התורה - השבתתו בכל דבר, וטורח זה למה, אם אין לו עצים - ימתין עד שעת ביעורו, וישביתנו בכל דבר.

ואילו תוס' לומדים¹¹, "שלא בשעת ביעורו", משעה שביעית, שאז זה זמן איסורו בהנאה, אז ציוותה התורה "תשביתו" ואז סובר ר' יהודה שחייב להשביתו בשריפה שלומד חמץ מנותר. אבל לפני כן, בשעת ביעורו, שאנשים מבערים את החמץ, לפני שעה שביעית, ביעורו בכל דבר, שעדיין אינו איסור הנאה, ולא לומדים מנותר שחייב שריפה.

הרמב"ם לומד כרש"י. שדין "תשביתו", זה מצוות עשה מהתורה להשבית את החמץ לפני זמן שנאסר בהנאה בשעה השביעית. וראיה מכך שיש איסור לשחוט את הפסח כל זמן שהחמץ קיים, דהיינו מתחילת שעה שביעית. אסור שיהיה חמץ בבית. ודין תשביתו הוא לפני השעה השביעית.

ואז אומר ר' יהודה שדין זה של "תשביתו", לפני השעה השביעית, הוא דווקא בשריפה, ללא קשר לדין שריפת איסורי הנאה. ואילו רבנן לומדים שדין תשביתו, לבער את החמץ לפני השעה השביעית, בכל דבר,

אבל משעה שביעית, שהוא כבר איסור הנאה, אין יותר דין תשביתו, אלא חייב לבערו מן העולם, ולא מועיל קבורה, שהרי חייב לבערו מן העולם, מפוררו וזורה לרוח, או שורפו, וגם חיוב זה אינו קשור לדין איסורי הנאה, אלא לכך שיש איסור לזבוח את הפסח בי"ד כל זמן שהחמץ קיים, ומבער יש כבר איסור בל יראה, כך שדין כילוי החמץ מהשעה השביעית בכל דבר בין לר' יהודה בין לרבנן, זה דין מיוחד בחמץ, שאינו קשור לאיסורי הנאה בשריפה או בקבורה, שהרי בשר בחלב, דינו בקבורה, כי הטעם הוא רק שלא יבוא לאוכלו, אבל אין איסור לקיימו, בעוד שבחמץ יש איסור בל יראה,

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ב הלכה א

מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו שנאמר ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, ומפי השמועה למדו שראשון זה הוא יום ארבעה עשר, וראיה לדבר זה מה שכתוב בתורה לא תשחט על חמץ דם זבחי כלומר לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים, ושחיטת הפסח הוא יום ארבעה עשר אחר חצות.

11 תוספות מסכת פסחים דף יב עמוד ב

אימתי שלא בשעת ביעורו - פירש הקונטרס שלא בשעת ביעורו בשש ובשעת ביעורו מכאן ואילך ופריך הואיל ובשעת ביעורו השבתתו בכל דבר ימתין עד שבע וקשה לר"ת היכי ימתין עד שבע לבערו הא אסקינא לעיל (ד' י:): דגזר ר' יהודה בשעת איסורו לבדוק דילמא אתי למיכל מיניה ועוד שעת ביעורו דמתני' היינו בשש ועוד דמנותר יליף ר' יהודה דחמץ בשריפה ונותר אחר שיעורו טעון שריפה וכמו כן חמץ ומפר"ת דשלא בשעת ביעורו היינו אחר שש שרוב העולם מבערין בשש כתיקון חכמים וטעם משום דיליף מנותר והיינו לאחר איסורו אבל בשעת ביעורו דהיינו בשש כיון שאינה מצוה לבערו אלא מדרבנן השבתתו בכל דבר וכן איתא בירושלמי פרק כל שעה.

ולכן ברור גם למה הרמב"ם לא מונה חמץ בפסח בין הנקברים או הנשרפים . כי המחלוקת על חמץ לפני זמנו הוא מחלוקת על מצוות עשה של תשביתו ואינו קשור כלל לדיני איסורי הנאה. ואילו לאחר זמן איסורו , דין כילוי חמץ הוא דין מיוחד של כל יראה, שזה רק בחמץ ולא קשור לאיסורי הנאה.

דעת הרמב"ם היא, שאיסור הנאה שנשרף אינו מתיר את אפרו. כי מאחר והדבר איסור הנאה הרי גם אפרו אסור. ואין נ"מ אם נקבר או נשרף. רק בקדשים שמצוותם בשריפה הרי אפרם מותר כי בקדשים האיסור הוא מעילה ולא איסור הנאה. ולכן אם יש מצווה לשרוף נותר, או את פסולי המוקדשים, הרי משנעשית מצוותם אין מועלים בהם ולכן אפרם מותר .

ולכן הרמב"ם שינה מלשון המשנה "כל הנשרפים אפרם מותר" וכתב: "כל הנשרפים מהקדש אפרם מותר".

הלכה יג

כל הנקברים אפרן אסור, וכל הנשרפין של הקדש אפרם מותר חוץ מדשן המזבח החיצון והפנימי ודישון המנורה.

ולכן חמץ משעה שישית שהוא איסור הנאה, הרי אפרו נשאר אסור. וזה כלל לא קשור לדין הנשרפין אפרם מותר, שזה דין מיוחד בהקדש, ולא באיסורי הנאה.

ומדויק היטב לשון הרמב"ם :

"וכן הפחמין שלו אסורין בהנייה הואיל ושרפו אחר שנאסר בהנייה". לפי דברי הטור, היה צריך לכתוב "שהוא מהנקברים שאפרם אסור". אלא שלדעת הרמב"ם אין באיסורי הנאה הבדל בין הנקברים לנשרפים. שתמיד אפרן אסור .